

Rewitalizacja terenów pokopalnianych w Zagłębiu Dąbrowskim. Studium przemian

mgr inż.

KAROLINA DYLONG

Akademia Śląska

Wydział Architektury, Budownictwa i Sztuk Stosowanych

ORCID: 0009-0003-7645-8245

Analiza rewitalizacji terenów poprzemysłowych w Zagłębiu Dąbrowskim obejmowała trzy lokalizacje: kopalnię „Saturn”, „Maczki-Bór” i „Grodziec”. Badanie skoncentrowało się na zmianach krajobrazowych oraz ocenach działań rewitalizacyjnych i rekultywacyjnych.

Fot. 1. Zdjęcia satelitarne – kopalnia „Saturn” w latach 2003, 2009, 2020 oraz 2024; źródło: Google Earth Pro

Zagłębie to obszar charakteryzujący się obecnością dużych zasobów złóż, które są intensywnie eksploatowane, prowadząc do znaczących przekształceń krajobrazu [1]. Działalność przemysłowa skutkuje zmianą ukształtowania terenu, stosunków wodnych, degradacją gleby oraz redukcją różnorodności biologicznej. Zgodnie z polskim prawem tereny te muszą zostać zrehabilitowane w celu przywrócenia naturalnego środowiska [2], [3]. Rekultywacja obejmuje kształtowanie terenu, poprawę właściwości gleby, regulację stosunków wodnych oraz odtworzenie infrastruktury [4], [5].

Rewitalizacja odnosi się do odnowy terenów miejskich i poprzemysłowych, mając na celu odbudowę strukturalną, pobudzenie sfery społeczno-ekonomicznej oraz wzmocnienie atrakcyjności przestrzeni [6], [7].

Badania przeprowadzono w centralnej części Zagłębia Dąbrowskiego, koncentrując się na wydobywaniu węgla kamiennego i piasku podszkawkowego. Analiza in situ obejmowała ocenę zagłębień, nasypów, hałd i obszarów powierzchniowych, z uwzględnieniem zmian krajobrazowych związanych z górnictwem odkrywkowym i podziemnym. Wykonano również analizę porównawczą trzech wybranych obszarów. Wyniki badań literaturowych i terenowych przedstawiają historię przemian lokalizacji oraz ich współczesną rewitalizację.

Fot. 2. Zdjęcia z terenu Kopalnia „Saturn” – galeria „Elektrownia”; źródło: własne, wykonane dnia 4.05.2024

Zagłębie Dąbrowskie, położone w południowej Polsce, obejmuje miasta takie jak Sosnowiec, Dąbrowa Górnicza, Będzin, Zawiercie, Olkusz oraz Myszków [8]. W XIX i XX wieku był to jeden z najważniejszych terenów przemysłowych Polski, jednak po 1989 roku region ten zmagat się z upadkiem przemysłu, bezrobociem i migracją [9],

[10]. Dobrze opracowane strategie rekultywacji i rewitalizacji mogą znacząco poprawić postrzeganie i funkcjonowanie tych miast w nowej rzeczywistości gospodarczej.

Kopalnia „Saturn”

Kopalnia „Saturn” funkcjonowała od 1887 do 1997 roku, a proces jej likwidacji trwał od

Fot. 3. Zdjęcia satelitarne – nowe obszary inwestycyjne w latach 2014, 2017, 2020 oraz 2024; źródło: Google Earth Pro

Fot. 4. i 5. Zdjęcia frontu budynków kopalni „Grodziec” od strony ulicy Norberta Barlickiego; źródło: własne, wykonane dnia 4.05.2024

1993 do 1996 roku [11], [12]. Od 2003 roku terenami zarządza miasto Czeladź, które rozpoczęło proces przekształcania i rewitalizacji obszarów poprzemysłowych (fot. 1.). Galeria Sztuki Współczesnej „Elektrownia” istnieje od 2005 roku w budynku dawnej elektrowni dzięki działalności Stowarzyszenia Inicjatyw Kulturalnych. W 2012 roku rozpoczęto jej rewitalizację dzięki funduszom z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, co zaowocowało rozbudową i przekształceniem terenu na bardziej przyjazny dla odwiedzających.

Inne obiekty, które należały niegdyś do kopalni „Saturn”, również zyskały nowe funkcje. Muzeum Saturn, zlokalizowane w willi dawnego dyrektora kopalni, obecnie odgrywa

istotną rolę edukacyjną i kulturalną, prezentując historię kopalni i regionu. „Pałac Saturn”, główny budynek dyrekcji kopalni, został przekształcony w centrum hotelowo-konferencyjne z kompleksem saunowo-basenowym, co przyciąga turystów i organizatorów wydarzeń. Teren ten jest wciąż poddawany rewitalizacji; w 2023 roku oddano do użytku Cechownię, a planowane jest odnowienie budynku straży pożarnej [13].

Nieodnowione jeszcze budynki są wpisane do rejestru zabytków i są chronione przed całkowitym zniszczeniem. Odrestaurowane części kompleksu pełnią funkcje edukacyjne i kulturalne (fot. 2.), a cały obiekt jest częścią Szlaku Zabytków Techniki, co zwiększa jego wartość turystyczną i kulturową.

Kopalnia „Maczki-Bór”

W 1952 roku rozpoczęło się wydobycie piasku przez Przedsiębiorstwo Materiałów Podsadzkowych Przemysłu Węglowego, które miało liczne połączenia kolejowe z kopalniami Górnośląskiego Okręgu Węglowego. W 1991 roku powstała Kopalnia Piasku „Maczki-Bór”, zajmująca się wydobyciem piasku kwarcowego na potrzeby górnictwa. W 2001 roku kopalnia została sprywatyzowana i stała się częścią Grupy CLT Logistics, przyjmując nazwę Maczki-Bór SA. Obecnie firma ta koncentruje się na wydobyciu piasku, rekultywacji terenów, odzysku i przetwarzaniu odpadów, infrastrukturze kolejowej oraz udostępnianiu terenów inwestycyjnych pod zabudowę przemysłowo-usługową [14], [15].

Większość terenu złoża Bór Zachód została zrehabilitowana i udostępniona pod inwestycje. W ciągu trzech lat powstała nowa infrastruktura wraz z zabudową przemysłowo-usługową (fot. 3). Teren inwestycyjny rozrósł się na całe pole złoża Bór Zachód, gdzie budowane są nowe hale, drogi dojazdowe oraz przystanki komunikacji miejskiej.

Kopalnia „Grodziec”

Kopalnia Węgla Kamiennego (KWK) „Grodziec” została zlikwidowana w 2001 roku, a jej działalność obejmowała lata 1899–1998 [16]. Obszar górniczy kopalni był podzielony na cztery bloki tektoniczne ze względu na skomplikowaną strukturę geologiczną regionu, obejmującą uskoki będzińsko-wojkowicki oraz grodziecki [17], [18], [19].

Współcześnie brak informacji o planach rewitalizacji lub odnowienia tego terenu. Część budynków kopalni została przekazana prywatnym podmiotom, które utworzyły tam zakłady chemii basenowej i gospodarczej oraz warsztaty samochodowe. Teren jest silnie przekształcony przemysłowo, jednak w ciągu ostatnich 20 lat nie odnotowano istotnych zmian, poza stopniowym zarastaniem roślinnością, co dodatkowo utrudnia ich rewitalizację (fot. 4. i 5.).

Podsumowanie

Rewitalizacja terenów poprzemysłowych, takich jak kopalnia „Saturn”, stanowi przykład udanego przekształcenia przestrzeni na cele kulturalne i turystyczne. Proces ten nie tylko ożywia te obszary, ale także wzbogaca ofertę kulturalną i rekreacyjną regionu. W przypadku „Saturna” przemyślana rewitalizacja doprowadziła do powstania takich obiektów jak Galeria Sztuki Współczesnej „Elektrownia”, Muzeum Saturn oraz „Pałac Saturn”, pełniących funkcje kulturalne, edukacyjne oraz hotelowo-konferencyjne. Dzięki tym inwestycjom teren kopalni stał się atrakcyjnym miejscem dla mieszkańców i turystów, przyczyniając się do ożywienia społeczno-ekonomicznego regionu.

„Maczki-Bór” skoncentrowała swoje działania na wydobyciu piasku oraz rekultywacji terenów, przekształcając złoza Bór Zachód w obszar inwestycyjny. Proces ten, obejmujący rozwój infrastruktury przemysłowo-usługowej, przebiegał dynamicznie dzięki dobremu stanowi infrastruktury kolejowej i drogowej. Jednakże brak inicjatyw kulturalnych i edukacyjnych ogranicza różnorodność funkcji tego obszaru, co może stanowić przeszkodę w długoterminowym zrównoważonym rozwoju.

Obszar kopalni „Grodziec” charakteryzuje się brakiem znaczących inicjatyw rewitalizacyjnych oraz funduszy zewnętrznych, co skutkuje jego stopniową degradacją. Część budynków została przekazana prywatnym podmiotom, które adaptowały je do celów przemysłowych i usługowych. Niemniej jednak brak zaangażowania lokalnych władz oraz społeczności w proces odnowy skutkuje postępującym zaniedbaniem i zarastaniem terenu roślinnością, co dodatkowo replikuje ewentualne przyszłe działania rewitalizacyjne.

Kluczowym czynnikiem skutecznej rewitalizacji terenów poprzemysłowych jest odpowiednie zarządzanie i inwestowanie w te obszary, obejmujące pozyskiwanie środków finansowych, długoterminowe planowanie oraz zaangażowanie lokalnej społeczności. Inwestycje w infrastrukturę, rozwój kulturalny, edukacyjny i turystyczny mogą znacząco przyczynić się do rozwoju regionu, poprawy jakości życia mieszkańców oraz pozytywnie wpłynąć na lokalną gospodarkę poprzez tworzenie nowych miejsc pracy i przyciąganie inwestorów. Przykładami tego są Kopalnia „Saturn”, gdzie kompleksowe podejście do rewitalizacji łączy aspekty kulturalne i komercyjne, oraz Kopalnia „Maczki-Bór”, która koncentrując się na inwestycjach przemysłowych, osiągnęła szybkie korzyści gospodarcze, choć brakuje tam różnorodnych funkcji. Kopalnia „Grodziec” z kolei pokazuje, jak brak planów i funduszy na rewitalizację prowadzi do degradacji terenu i zaniedbania.

BIBLIOGRAFIA

- [1] „Zagłębie,” Słownik języka polskiego PWN. PWN, Warszawa, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/zagłębie> (dostęp: 30.07.2024).
- [2] Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. Prawo geologiczne i górnicze.
- [3] Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych.
- [4] Siedlecka E., Cieślak A., Rozwiązania rekultywacji zdegradowanych terenów pokopalnianych, „Inżynieria środowiska i biotechnologia – wyzwania i nowe technologie”, 1st ed., vol. 1, Rosińska A., Karwowska B., Madela M. (red.), Politechnika Częstochowska, Częstochowa 2022, ch. 18, s. 271–293.
- [5] Rekultywacja terenów pogórnich, PAK Kopalnia Węgla Brunatnego Konin.
- [6] Mazur K., Sottysik M., Przekształcenia terenów poprzemysłowych na przykładzie Metropolii Ruhry i Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii, „Builder” 2022, vol. 302, no. 9, s. 45–49, doi: DOI: 10.5604/01.3001.0015.9543.
- [7] Rostański K., Zarządzanie krajobrazem kulturowym, Sosnowiec 2008.
- [8] Krzysztofik R., Zagłębie Dąbrowskie, Encyklopedia Województwa Śląskiego, 2015, https://ibrbs.pl/index.php/Zagłębie_Dąbrowskie (dostęp: 9.05.2024).

- [9] Ciepiela B., Tradycje zagłębiowskiego górnictwa, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Górnictwa Koto „Zagłębie” i Stowarzyszenie Autorów Polskich Oddział w Będzinie, Będzin 2010.
- [10] Bielecki P., Krótka historia o Zagłębiu Dąbrowskim, 1st ed., vol. 1, FdZD, Sosnowiec 2011.
- [11] Muzeum Saturn w Czeladzi, Historia w sieci, <https://muzeum-saturn.czeladz.pl/historia-w-sieci-saturn/> (dostęp: 9.05.2024).
- [12] Panuszczyk P., Kopalnia Saturn i GSW Elektrownia, Poznaj historię – Czeladź, <https://www.poznajhistorie.pl/monument/czeladz-kopalniasaturn> (dostęp: 9.05.2024).
- [13] Babak M., Czeladź zrewitalizowała cechownię dawnej kopalni Saturn, Dzieje.pl – Portal Historyczny, <https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/czeladz-zrewitalizowala-cechownie-dawnej-kopalni-saturn> (dostęp: 9.05.2024).
- [14] Doniecki T., Kopalnia Piasku Maczki-Bór w Sosnowcu, Zagłębie Przemysłu. Śladem przemysłu śląsko-zagłębiowskiego, <http://zagłębie-przemyslu.pl/kopalnia-piasku-maczki-bor/> (dostęp: 9.05.2024).
- [15] Maczki-Bór, Maczki Bór SA, <https://www.maczkiBOR.com> (dostęp: 9.05.2024).
- [16] Fabryki w Polsce, Kalendarium Przemysłu: Powstanie kopalni Grodziec, <https://fabrykiwPolsce.pl/kalendarium-przemyslowe-powstanie-kopalni-grodziec/> (dostęp: 9.05.2024).
- [17] Szymczyk T., Alfabet kopalń Śląska i Zagłębia: G jak Grodziec, czyli będzińska dzielnica to nie tylko cementownia, „Dziennik Zachodni”, <https://dziennikzachodni.pl/alfabet-kopaln-slaska-i-zaglebia-g-jak-grodziec-czyli-bedzinska-dzielnica-to-nie-tylko-cementownia/ar/c3-9963834> (dostęp: 9.05.2024).
- [18] Główny Instytut Górnictwa, Górnośląski System Informacji o Zagrożeniach Powierzchni na Terenach Zlikwidowanych Kopalń, <https://zapadlika.gig.eu/pl/content/kopalnie> (dostęp: 9.05.2024).
- [19] Goszcz A., Systemy uskoków normalnych w rejonie Będzina, Czeladzi i Wojkowic Komornych oraz orientacja pól naprężeń tektonicznych powodujących powstanie tych uskoków, Kraków 1982

DOI: 10.5604/01.3001.0054.7313

PRAWIDŁOWY SPOSÓB CYTOWANIA

Dylong Karolina, 2024, Rewitalizacja terenów pokopalnianych w Zagłębiu Dąbrowskim. Studium przemian, „Builder” 10 (327).

DOI: 10.5604/01.3001.0054.7313

STRESZCZENIE:

Analiza rewitalizacji terenów poprzemysłowych w Zagłębiu Dąbrowskim obejmowała trzy lokalizacje: kopalnię „Saturn”, „Maczki-Bór” i „Grodziec”. Badanie skoncentrowało się na zmianach krajobrazowych oraz ocenach działań rewitalizacyjnych i rekultywacyjnych. Kopalnia „Saturn”, zamknięta w 1997 roku, została przekształcona w przestrzeń kulturalną i turystyczną, co poprawiło sytuację społeczno-ekonomiczną regionu. Kopalnia „Maczki-Bór” skoncentrowała się na rekultywacji terenów i ich przekształceniu w przestrzeń przemysłowo-usługową, co pozytywnie wpłynęło na lokalną gospodarkę. Natomiast kopalnia „Grodziec” pozostaje zaniedbana, z brakiem działań rewitalizacyjnych, co prowadzi do dalszej degradacji i problemów estetycznych oraz bezpieczeństwa. Wnioski wskazują, że skuteczna rewitalizacja wymaga odpowiedniego zarządzania, inwestycji oraz zaangażowania lokalnych społeczności. Przekształcenie terenów poprzemysłowych w atrakcyjne przestrzenie publiczne wspiera rozwój regionalny, poprawia jakość życia mieszkańców i wpływa pozytywnie na lokalną gospodarkę.

SŁOWA KLUCZOWE:

rewitalizacja, obszary inwestycyjne, obszary poprzemysłowe, kopalnia, zabytki

ABSTRACT:

Revitalization of post-mining areas in the Dąbrowa Basin: A study of transformations. The analysis of the revitalization of post-industrial sites in the Dąbrowa Basin focused on the Saturn mine, Maczki-Bór, and Grodziec. The 'Saturn' mine has been transformed into a cultural and tourist space, improving the region's socio-economic situation. The 'Maczki-Bór' mine's land reclamation and conversion into an industrial and service space have positively impacted the local economy. In contrast, the neglected 'Grodziec' mine has led to further degradation and safety problems due to the lack of revitalization activities. Successful revitalization requires appropriate management, investment, and involvement of local communities. Transforming brownfield sites into attractive public spaces supports regional development, improves the inhabitants' quality of life, and positively impacts the local economy.

KEYWORDS:

revitalization, investment areas, post-industrial areas, mine, monuments